

Úsilie o autorskú osobitosť v kontexte tradície žánru (Ján Čajak: Rodina Rovesných)

DANA HUČKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

HUČKOVÁ, D.: The efforts to achieve authorial originality in the context of the genre tradition (Ján Čajak: The Rovesný Family)
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 59, 2012, No 3, p. 217 – 229.

Ján Čajak's novel *The Rovesný Family* (1909) was consciously composed as a work set in the present. It widely responded to the current problems of that time but in a way it also took account of the contemporary readers' preferences and literary genre patterns. Within the framework of the contemporary genre range it employs three types of narrative with three different types of topics/motifs: 1. the ideological narrative (the situation of the national education system in the Hungarian Empire after adopting the school, so called Appony's laws in the year 1906, in the inter-ethnic relationship Hungarians – Slovaks), 2. the national narrative (national movements: the renegades versus the nationally aware – as an internal problem of the national community) and 3. the intimate narrative (love and personal, partnership problems). Each of the narratives has a different modality (radical criticism – schematism – sentimentalism) and a different extent of employing the reality, ideality and fiction (realism / documentarism – idealism – fictitiousness / literariness). At the same time the narrations in question fall into three genre patterns: 1. the political novel (realistic depiction of the situation in the national education system full of disillusion having a tragic ending), 2. the initiation novel (containing obvious utopian features, initiation of a young person into the national struggle and inflaming him/her for the national issues in an utopian ideal world), 3. the romance (sentimental) novel (accenting the partners' different ethnicity and social inequality, alternatively similarity of their national beliefs and economic independence and equality of each of the partners). Differentiating between the individual layers discloses the discourse status in Čajak's prose, demonstrating the stylistic disparity of the individual storylines. The author's ideological solution lies in questioning the passive approach and celebrating the activity regardless of nationality and moral credit.

Key words: literary realism – social novel – genre structure – ideological concept of national literature – naturalism

Spoločenský román, sústredujúci sa na umelecké stvárnenie súvekých pomerov, stavu spoločnosti, jej vývinových procesov, sa v slovenskej literatúre početnejšie presadil v období poslednej tretiny 19. storočia. Jeho etablovanie sa v systéme literárnych žánrov, najmä od osemdesiatych rokov 19. storočia, možno dať do súvisu s dobovo aktuálne prebiehajúcimi modernizačnými procesmi, pričom kľúčový bol aspekt diferenciacie spoloč-

nosti a prehodnocovania dovtedajšej štruktúry jednotlivých spoločenských vrstiev. V súvekých slovenských spoločenských románoch sa však sociálna diferenciacia (v polarite zemanstvo – inteligencia, s okrajovým postavením ľudu) stabilne dopĺňala nacionálnym rozlišujúcim kritériom, čo bol jeden z prvkov ideologicky formulovaného konceptu národnej literatúry. V spoločenských románoch sa tak opakovane tematizovali otázky nacionálnej identity a vzťahu k vlastnému etniku (aspekt slovenskosti), ktoré sa dávali do protikladu s pomerom postáv k dobovej štátnej moci (uhorské, resp. maďarské), a riešil sa problém, ktorá spoločenská vrstva z celku národnej komunity sa „zaslúži“ či najväčšou mierou pričiniť o pretrvanie existenčne ohrozeného národa.

V rámci dobovej literárnej produkcie reprezentovali žáner spoločenského románu s takouto ideologickou, resp. ideologicko-výchovnou intenciou diela ako *Letiace tiene* (1883), *Suchá ratolesť* (1884), *Koreň a výhonky* (1895 – 1896) a *Kotlín* (1901) od S. H. Vajanského, román *Slováci a sloboda* (1886) O. Seberíniho či román E. M. Šoltésovej *Proti prúdu* (1894). Román *Dom v stráni* (1903 – 1904) od Martina Kukučína, tradične zaradovaný do výpočtu dobových spoločenských románov, síce obohatil súveký register románových diel, jeho ideové ukotvenie, bez ohľadu na „neslovenskú látku“, povedané slovami Františka Votruba,¹ však bolo odlišné: Kukučína nezaujímal problém národnej komunity, ale jedinečný ľudský príbeh s univerzálnym presahom.

V roku 1909 pribudol do daného žánrového radu román Jána Čajaka *Rodina Rovesných*, ktorý na predchádzajúce texty svojím spôsobom nadväzoval a vyrovnával sa nimi. Azda aj preto sa v rámci výkladu dejín slovenskej literatúry zotrvačne uvádza jeho tematická príbuznosť s Vajanského dielami *Koreň a výhonky* a *Kotlín* alebo s Kukučínovým románom *Dom v stráni*,² hoci uvádzané príklady zreteľne patria do iných ideových rámcov. Čajak prednostne reagoval na Vajanského, inšpiroval sa ním, polemizoval s jeho videním a s jeho riešeniami a namiesto nich ponúkal svoje vlastné. To všetko v období, ktoré dodatočne charakterizovala Elena Maróthy Šoltésová (síce v súvislosti s iným autorom, Jankom Jesenským, no dostatočne presne) slovami o dvoch vývinových štádiách postoja starších autorov k literatúre: „(...) sme boli v štádiu vystavovať v svojej mladej beletrii samé krásne vzory ľudí a pomerov k nasledovaniu, a až keď sme tieto jednostranne výchovné intencie pod vplyvom našich i nenašich zreých autorov prekonali, pochopili sme, že podstatná úloha beletrie je hlbšia a ťažšia, ako sme sa nazdávali, poznávajúca ľudí a ich život zo všetkých strán, dobrých i zlých, v tom chaose nepochopiteľností.“³ Ján Čajak zamerl svoj román práve týmto smerom.

Ján Čajak (1863 – 1944) začal literárne pôsobiť v dolnozemskej prostredí (Selenča 1893, Báčsky Petrovec 1899), pričom za hlavné obdobie jeho literárnej tvorby možno označiť roky 1903 – 1914, svoje práce však uverejňoval sporadicky aj neskôr. V tomto

¹ VOTRUBA, František: Z novej literatúry. Sborník slovenskej mládeže, 1909. Cit. podľa VOTRUBA, František: Z novej literatúry. In: *Slovenská literárna kritika III*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1981, s. 226.

² *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 554, 744.

³ ŠOLTÉSOVÁ, Elena Maróthy: Janko Jesenský šesťdesiatročný. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, s. 47 – 49. Cit. podľa ŠOLTÉSOVÁ, Elena Maróthy: *Pohľady na literatúru*. Bratislava : SVKL, 1958, s. 219.

čase vznikli jeho črty a krátke prózy, dobovým výrazom označované ako rozprávky, ale aj literárnohistorické štúdie a kritiky, a takisto i jeho jediný román. V rámci všeobecnej charakteristiky Čajakovej tvorby sa dá konštatovať, že prostredníctvom umeleckej prózy sa prednostne snažil o výchovu ľudu, v dôsledku čoho prirodzenou súčasťou jeho literárneho diela bola didaktická tendencia. Ľudovému zacieleniu zodpovedali – ako o tom svedčia zmienky v korešpondencii s Františkom Votrubom – aj nerealizovaný úmysel z roku 1908 vydávať spolu s Jozefom Gregorom Tajovským beletristický časopis pre ľud,⁴ či odporúčania Terézii Vansovej z roku 1909 na profilovanie *Dennice* ako ľudového beletristického časopisu.⁵

Kým v krátkych prózach Čajak autorsky čerpal z dolnozemskeho prostredia a zo spomienok na Slovensko, prednostne zobrazujúc dedinu, v románe *Rodina Rovesných*, ktorý vydal pod pseudonymom Aliquis⁶ v roku 1909 v Budapeštianskom nakladateľskom spolku, opustil, ako svojho času konštatoval už Andrej Mráz, „zakotvenosť v regionalistických skutočnostiach“, aby následne románový dej odvíjal „na širokom priestore, od dolnozemskej dediny cez vidiecke mestá a cez Budapešť až po mestečko na Slovensku“.⁷ Aj keď je časť deja umiestnená do dolnozemskeho prostredia, román nepatrí, ako na to upozornil už Michal Harpán, do vývinového radu dolnozemskej prózy, nakoľko „Čajak v tomto románe odreaľguje celonárodnú problematiku a nepriamo konfrontuje svoje názory s národným a literárnym programom Svetozára Hurbana Vajanského“.⁸

Čajakov román, lokalizovaný do viacerých priestorov slovenskej komunity v rámci uhorského štátu, teda nie v dnešnom ponímaní iba na Slovensko, ale aj na Dolnú zem a do Maďarska, mal byť realistickým odrazom skutočnosti, aktuálnou reakciou na spoločenské, hospodárske, politické a morálne problémy doby a slovenského národa v nej. Túto ambíciu dokladajú Čajakove vlastné slová z listu Františkovi Votrubovi z roku 1907: „(...) zaoberám sa jednou väčšou myšlienkou. Ako by sa dalo znázorniť beletriou náš te-rajší všeobecný stav? Jedným slovom nakresliť to tak ako Vazov v svojich prácach, takže bulharský národ, jeho žitie a bytie z diela poznať môžeme, alebo (...) ako Tolstoj vo Vojne i mir objal celý národ, áno, celú Európu. Že by sa dali utvoriť diela, v ktorých by sa nášho národa polohovanie zrkadlilo, to je istá vec.“⁹ Čajakove vtedy ešte len plány vnímal F. Votruba pomerne rezervovane a nedôverčivo, čo aj napísal v liste J. G. Tajovskému: „Čajak chystá akýsi román zo spoločenského života. Nevie, čo to bude. Jemu skorej svedčí dedinská rozprávka, ako dielo väčšej myšlienkovkej koncepcie.“¹⁰

⁴ cit. podľa *Korešpondencia Františka Votrubu (1902 – 1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 127, 128.

⁵ List Jána Čajaka Terézii Vansovej, 15. 10. 1909. ALU SNK. sign. 41 E 5.

⁶ aliquis (lat.) – nikto, žiadny.

⁷ MRÁZ, Andrej: *Realistický prozaik Ján Čajak*. Bratislava : Ján Horáček, 1944, s. 58.

⁸ HARPÁN, Michal: Vývinové tendencie prózy juhoslovenských Slovákov. In: *Hlboké kolaje. Antológia prózy juhoslovenských Slovákov*. Nový Sad : Obzor, 1988, s. 276 – 277.

⁹ *Korešpondencia Františka Votrubu (1902 – 1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 80.

¹⁰ F. Votruba v liste J. G. Tajovskému, 26. august 1908. Cit podľa *Korešpondencia Františka Votrubu (1902 – 1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 128.

Keď kniha vyšla, nezaznamenala širší ohlas, martinské periodiká *Slovenské pohľady* a *Národné noviny* ju dokonca celkom recenzne odignorovali, čo bolo vzhľadom na dobovú literárnu situáciu a opakované volanie o potrebu románu dosť zvláštne, ale s ohľadom na latentnú polemiku s Vajanským celkom pochopiteľné. Informačné alebo hodnotiace správy sa objavili iba v slovenských budapeštianskych novinách redigovaných Milanom Hodžom (*Slovenský denník*, *Slovenský týždenník*), v budapeštianskom „pospolitom mesačníku pre politické a hospodárske vzdelanie slovenského ľudu“ *Naša zástava* (vychádzajúcom pri *Slovenskom týždenníku*), v pražskej slovakofilskej revue *Naše Slovensko* a v špecializovanom odbornom časopise *Slovenský peňažník*, teda v prevažnej miere v periodikách blízkyh hlasistickému hnutiu.

Témou diskusie akoby ani nebola kniha samotná, ale skôr pochybnosti o autorových schopnostiach, ako ich napr. formuloval F. Votruba v *Sborníku slovenskej mládeže 1909*: „Zdá sa, že jeho (t. j. Čajakov, pozn. D. H.) pravým poľom bude rozprávka ľudová, a nie (v *Rodine Rovesných*) románové opisovanie súčasného života spoločenského.“¹¹ Štýlovú neumelosť („neprepracovaný sloh“) uznával dodatočne aj Čajak sám, ktorý na vysvetlenie argumentoval prílišným náhlením sa pri odovzdaní rukopisu a chýbajúce redakčné čítanie,¹² a hoci v roku 1928 pripravil druhé vydanie diela,¹³ v ktorom o. i. skrátil aj opisné a úvahové pasáže, štruktúru románu nezmenil.

Čajak komponoval svoj román cielene ako dielo zo súčasnosti – jeho práca je silno zviazaná so súvekovou realitou, takisto naširoko reaguje na aktuálne rezonujúce problémy, no istým spôsobom zohľadňuje aj dobové čitateľské preferencie a žánrové schémy súvekej literatúry, tak slovenskej, ako aj zahraničnej.¹⁴ V rámci dobového žánrového spektra využíva až tri typy naratívov s troma odlišnými tematicko-motivickými dominantami: 1. ideologický naratív (téma postavenia národnostného školstva v Uhorsku po prijatí školských, tzv. Apponyiho zákonov v roku 1906, v interetnickom vzťahu Maďari – Slováci, hlavná postava učiteľ Poničan), 2. nacionálny naratív (téma národného hnutia: odrodilci verus národne uvedomelí – ako interný problém národnej komunity, hlavná postava Janko Čvíkota kontra Vlado Rovesný) a 3. intímny naratív (téma lásky a osobné, partnerské vzťahy, rodina Rovesných, Elena a Vlado Rovesní a ich manželskí partneri, Janko Čvíkota). Každému z týchto naratívov prislúcha iná modalita (radikálna kritika – schematizmus – sentimentalizmus) a iná miera zapojenia reality, ideality a fikcie (realizmus/dokumentárnosť – idealizmus – fikcionalita/literárnosť). Zároveň dané rozprávania

¹¹ VOTRUBA, František: Z novej literatúry. In: *Sborník slovenskej mládeže 1909*. Cit. podľa VOTRUBA, František: *Výbrané spisy I*. Bratislava : SVKL, 1954, s. 95.

¹² V liste Albertovi Pražákovi, pravdepodobne zo začiatku roka 1924, cit. podľa ŠIMKOVIČ, Alexander: *Dielo Jána Čajaka*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 122 – 123.

¹³ ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Prešov : Nakladateľstvo slovenských profesorov, 1928.

¹⁴ J. Čajak bol vášnivým čitateľom. Vo svojich Pamätiach (strojopisný prepis rukopisu Ústav slovenskej literatúry SAV) napr. uvádza: „vydaniami Reklamovej Universal Bibliotheky, ktorej zväzочки boli veľmi lacné, oboznámil som sa nielen s nemeckou, ale i s italskou, anglickou, ruskou a tiež i s nórskou literatúrou“ (rkp., s. 144). Okrem toho spomína autorov ako Dickens, Turgenjev, Dostojevskij, Tolstoj (rkp., s. 182 – 183), Hugo, Musset, Stendhal, Flaubert, Maupassant, Zola (rkp., s. 189). Diapazón ním čítaných autorov bol však oveľa širší: „Čítal som, čo sa mi naďapilo“ (rkp., s. 211). Rovnakú čitateľskú záľubu má v románe *Rodina Rovesných* učiteľ Poničan, ktorý študuje ponukové katalógy vydavateľstiev a s ohľadom na svoju chudobu je frustrovaný z nemožnosti mať knihy, po ktorých túži.

prislúchajú do troch žánrových schém: 1. politický román (deziluzívny, tragicky pointovaný realistický popis situácie v národnostnom školstve), 2. iniciačný román (so zjavnými prvkami utópie, zasvätenie mladého človeka do problematiky národného boja a jeho získanie pre vec národa v utopicky konštruovanom ideálnom priestore), 3. ľúbostný (sentimentálny) román (s dôrazom na moment etnickej inakosti a sociálnej nerovnosti partnerov, resp. totožnosti národného presvedčenia a ekonomickej samostatnosti a rovnosti oboch členov partnerskej dvojice).

Odkrytie takejto štruktúry románu, pre ktorý sú navyše príznačné výrazné presuny medzi objektivizačnou a subjektivizačnou tendenciou, môže objasňovať Čajakov autor-ský zámer vytvoriť dielo zo súčasnosti, aktuálne vo viacerých líniách a významoch: odhaľuje autorov úmysel napísať knihu, ktorá bude tak ideovo aktuálna (maďarizácia), ako aj politicky burcujúca (národná otázka, ekonomické vyst'ahovalectvo), a súčasne čitateľ-sky atraktívna (láska). V epickej realizácii sú dané vrstvy – aj napriek spoločnému východisku – výrazne samostatné, akoby separátne, bez tesnejšieho prepojenia, pričom až ich finálne vyústenie potvrdzuje a súčasne i problematizuje predchádzajúci text ako variantný model aktívneho a pasívneho prístupu k životu, v priestore medzi realitou a idealitou.

Čajakov autor-ský úmysel bol vo svojej podstate veľmi vážny – napísať seriózny, vrstevnato komponovaný dokument doby. Túto serióznosť sa Čajak usiloval udržať aj tým, že v románe sú len výnimočne prítomné humorné scény (napr. scénka kúpy kopy starým gazdom v úvode románu), aby nebola oslabená spoľahlivosť a ani závažnosť literárnej výpovede. Akoby úplne rezignoval na ironické pointovanie, ktorému sa nevyhýbal vo svojich ľudovýchovných poviedkach z dedinského prostredia.¹⁵ Realistický základ majú utvrdzovať viaceré reálne predobrazy postáv, miesta deja, príhod.

Na konexie s dobovou súčasnosťou v istom zmysle odkazuje už meno rodiny, vytýčené v názve románu a spojené i s pomenovaním mesta: slovo rovesný značí jedného veku, rovnakej generácie, takže pri takomto čítaní rodina Rovesných a vlastne aj všetci obyvatelia mestečka Rovesné sú súčasníci potenciálnych dobových prijímateľov. Ak v tradícii nomen omen meno postavy vyjadruje jej charakteristickú vlastnosť, Čajak vrstovnícky vzťahuje svoje postavy a svoj literárny priestor k svojim reálnym súvekým čitateľom a k ich vlastnému reálnemu prostrediu, pričom aj týmto spôsobom dáva najavo aktuálny rozmer svojho diela.

Cez kontrastne komponovaný obraz morálneho rozkladu a finančného úpadku rodiny obchodníka Rovesného a naproti tomu profesionálneho, sociálneho a mravného vzostupu, intelektuálneho rastu a citového naplnenia pracovitého obchodného pomocníka Janka Čvíkotu vyjadril autor svoje tézy o dôležitosti národne uvedomelého meštianstva a najmä obchodníckych a podnikateľských vrstiev pri záchrane národa. Maloobchodník Rovesný prosperuje len dovtedy, kým sa v konkurencii miestnych dolnozemských pomadžarčených židovských obchodníkov hlási k svojej slovenskej etnicite. Jeho pád začína v momente, keď jeho rodina zo zisťných dôvodov odmietne slovenskosť, ktorú v rámci svojej zaslepenosti vníma ako prekážku pre postup na spoločenskom rebríčku. Túžba jeho ženy po pansom

¹⁵ Istý náznak irónie však možno predsa len vybadať v pomenovaní maďarónsky orientovaného fiktívneho literárneho mestečka Rozumovo (ktorého reálnym predobrazom bola Rimavská Sobotá), pretože v Rozumove ide všetko akoby proti zdravému rozumu.

statuse, po bohatstve a pohodlí, povahová slabosť a z nej vyplývajúca národná ľahostajnosť oboch jeho detí, aj dcéry, aj syna, ho ruiniujú ekonomicky a napokon – pre utiekanie sa k alkoholu – tiež osobnostne. Zo zaniateného obchodníka Rovesného sa stal pasívny prijímateľ novej, rozkladnej situácie. Dôvodom úpadku – v románovej interpretácii postavy učiteľa Poničana – sú „*lacná pýcha a túha napodobniť mravne i hmotne zbankrotované zemanstvo a jeho hlúpe panšenie*“.¹⁶ Naproti tomu obchodnícka rodina Streleckých zo slovenského mestečka Rozhranné (kde reálnou inšpiráciou bola Čajakovi rodina Makovických z Ružomberka), je otvorená moderným trendom, je dynamická vo svojom stále sa rozširujúcom podnikaní, a súčasne stále a pevne národne uvedomelá a aktívna.

Rodina Rovesných a rodina Streleckých predstavujú dva modely prístupu k obchodníckemu podnikaniu, s dosahom na rozvoj národnej komunity. Významným momentom pretrvania je podľa Čajaka tradícia, generačná kontinuita v podnikaní: „*Kým v iných krajinách priemysel a obchod prekvitá, dotiaľ v našom národe nemôže pusťiť mohutné korene. Sú ony len akoby jednoročné rastliny. Zaseješ ich, skvitnú, donesú aj plod, ale zvädnú, uschnú, zamrznú. V iných krajinách ide obchod z pokolenia na pokolenie.*“¹⁷ Takéto „organické“ prirovnania pripomínajú slovník i myslenie Vajanského, takže v tomto zmysle sa román *Rodina Rovesných* dá čítať ako dobový modernizačný variant Vajanského *Suchej ratolesti*, aplikovaný už nie na zemanstvo, ale na stredný stav, podnikateľskú vrstvu, pretože Čajak, na rozdiel od Vajanského, je presvedčený, že „*v silnej majetnej, priemyselnej a robotníckej triede je naša budúcnosť*“¹⁸ (čo v druhom vydaní z roku 1928, z ktorého vychádzajú všetky ďalšie edície románu, ešte doplnil o vrstvu obchodníkov a roľníkov: „*v silnej, majetnej, kupeckej, priemyselníckej, roľníckej i robotníckej triede je naša budúcnosť*“¹⁹).

Spojivom medzi oboma rodinami je postava obchodného pomocníka Janka Čvíkotu, ktorý po citovom sklamaní odíde od Rovesných a novú prácu a neskôr aj stabilnú životnú lásku si nájde u Streleckých. Janko Čvíkota je svojím spôsobom postavou výchovného románu, konkrétne biografického vývinového románu v prepojení s didakticko-pedagogickým vývinovým románom, ako ich typologicky určil M. M. Bachtin.²⁰ V epickom stvárnení Janka Čvíkotu navyše splyva akt výchovy s aktom iniciácie, čím sa prepája línia osobného s líniou spoločenského – v dôsledku toho Jankovo osobnostné formovanie už nie je iba jeho vlastnou súkromnou vecou, ale nadobúda význam z hľadiska posilnenia národnej komunity. Hoci dôvodom prvotného Jankovho životného vychýlenia bolo citové odmietnutie zo strany Eleny Rovesnej, v konečnom dôsledku má tento vychýľujúci moment pozitívnu hodnotu, pretože vďaka nemu sa Janko Čvíkota aktivizoval a aj ďalej aktívne vyvíjal.

Obe obchodnícke rodiny síce predstavujú tradičný patriarchálny model rodinného spoločenstva, na čele s autoritou otca, ktorý má rozhodujúce slovo, odlišné je však ich

¹⁶ ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 53.

¹⁷ ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 53.

¹⁸ ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Budapešť : Budapeštiansky nakladateľský spolok, 1909, s. 55.

¹⁹ ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 43.

²⁰ BACHTIN, Michail M.: Výchovný román a jeho význam v dejinách realizmu. In: *Estetika slovesnej tvorby*. Bratislava : Tatran, 1988, s. 226 – 227.

priestorové a hodnotové zakotvenie a v dôsledku toho aj ich súčasný stav a perspektíva. Vidiecki Rovesní sú v porovnaní s mestskými Streleckými povrchní, slabí a pasívni, bez pevných zásad, takže nie sú schopní adekvátne reagovať na meniace sa pomery modernej doby. Kým Rovesní sa ako rodina rozpadajú, pretože sa narušili ich prirodzené väzby, Streleckých charakterizuje medzigeneračná súdržnosť a vzájomná úcta, vyjadrená napr. aj vykaním detí rodičom (naproti tomu u Rovesných sa „moderné“ tykanie stáva vedľajším znakom ich mravného úpadku). To čo Rovesným chýba a čo ich vlastne ničí, to funguje v rodine Streleckých v ideálnej harmónii – oproti tragédii jedných stojí idyla druhých.

Podobný schematizmus, keď jedna strana je záporná a druhá je vo svojej pozitívnosti názorne prikladná, Čajak uplatnil aj v ďalších ideových a dejových líniách svojho románu. Rozhodujúce sú vždy mravné vlastnosti a národné presvedčenie tvoriace základňu pre boj proti maďarizácii, vďaka čomu sa román hodnotil ako dielo s aktuálnou ideovou misiou a ako inštruktívny dokument pre nasledujúce generácie.²¹ V rámci čierno-bieleho videnia proti sebe stoja skrachovaní a zhýralí maďarskí zemanovia a demoralizované panské vrstvy verzus poctiví slovenskí obchodníci a intelektuáli, alebo abstraktnejšie povedané – prisluhovanie vyprázdnenému a zištnému maďarskému vlastenectvu a šovinizmu kontra precítené slovenské národovectvo.

Ideový moment je najsilnejšie prítomný v románovej línii príbehu učiteľa Poničana, kde postava maďarskou vrchnosťou šikanovaného slovenského intelektuála, učiteľa Poničana, predstavuje autorovo alter ego, má silné autobiografické prvky, v dôsledku čoho sa stabilne interpretuje ako sprostredkovateľ autorových osobných názorov. Školská téma, oblasť Čajakovi s ohľadom na jeho vlastné učiteľské pôsobenie veľmi blízka, obsahuje radikálnu kritiku dobových pomerov, a to tak vo vzťahu k štátnej maďarizačnej politike, ako aj smerom k cirkvi, ako zriaďovateľke národnostných škôl. Autor v nej s trpkosťou odkazuje tiež na sociálne a ekonomické podmienky, v akých učitelia museli žiť, zobrazuje pomer dedinčanov k učiteľovi a k vzdelaniu vôbec, aby napokon východisko pre svoju postavu našiel v odchode do Ameriky, s vidinou ekonomického zaistenia dôstojného života pre seba a svojich blízkych, kde však učiteľ po krátkom čase zomiera. Dejovo najvyhrotenejšie časti tejto línie (návšteva štátneho školského inšpektora v dedinskej slovenskej škole) Čajak ako jediný publikoval časopisecky ešte pred uverejnením samotného románu. Črta *Zo života slovenského učiteľa* vyšla v roku 1908 v revue *Naše Slovensko*, takisto ako román, pod autorským pseudonymom Aliquis.²² Kým v časopiseckej verzii postava šikanujúceho škôldozorca nemá meno, označuje ho iba jeho úradná funkcia, v románe je ním Vlado (Aladár) Rovesný.

Opozitne je komponované aj zobrazenie priestoru, kde proti sebe stoja malomesto, resp. vidiek a veľkomesto (Budapešť). Pri obraze hlavného mesta, ktoré je konštantne označované svojím reálnym menom, dominuje negatívny stereotyp Budapešti (nezdravé mravné pomery), no takisto je v ňom prítomná aj poloha istej akceptácie veľkomesta, a to cez moment ľudskej spoluúčasti.

²¹ MRÁZ, Andrej: *O slovenských realistických prozaikoch*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 347.

²² ALIQUIS: *Zo života slovenského učiteľa*. In: *Naše Slovensko*. Časopis hájící zájmy uherských Slováků, roč. 2, 1908, č. 1, s. 16 – 25.

Pohyb v priestore románu by síce zdanlivo mohol signalizovať istú dynamickú zmenu, skutočnosť je však taká, že všetky priestory sú dopredu modelovo určené na základe etnicity a morálky: zatiaľ čo dolnozemska dedina, dolnozemske a maďarské malomestá a Budapešť predstavujú zostup až pád, mestečko na Slovensku (Rozhranné) je priestorom vzostupu, rastu, naplnenia... Ide teda stále v zásade o dvojčlennú hodnotovú opozíciu, hoci na prvý pohľad je priestorová kulisa oveľa členitejšia. Symbolický význam majú už samotné pomenovania fiktívnych literárnych mestských priestorov s reálnym východiskovým predobrazom (Rovesné/Báčsky Petrovec – Rozumovo/Rimavská Sobota – Rozhranné/Ružomberok): Rovesné je príkladom nacionálnej vlašnosti, Rozumovo maďarónskeho prosperchárstva a slovensky cítiaca komunita v Rozhrannom je zlomom vo vývine realizácie slovenskej idey v kontexte teórie o hospodárskom raste.

Pri zobrazovaní vzťahu dedina – mesto síce prevláda tradičná hodnotová polarita, priestor mesta je však po presídlení z dediny (ako v prípade ženy učiteľa Poničana) prijatý: „Tu jej bolo všetko také úzke, dusné a špinavé, až na zadusenie. Ako vysoko stáli pred ňou teraz zdraví, čistotní, priami, čo i trochu drsní, ale dobrosrdeční sediaci v Rovesnom. (...) Sprvu nemohla v meste kávu piť, také riedke, odporne zdalo sa jej mestské mlieko. Nejedna slza odkvapla jej do hrnčeka, keď ju pila niekde v kúte. (...) Najťažšie niesla spustlý, nemravný mestský život, ako ho ona totiž videla. (...) Každý deň išla von do mesta, či do sklepu, či do jatky, stačila prehovorit' s mliekarkou, zase s pekárom, a tak v krátkom čase spoznala sa s mnohými ľuďmi, ba takmer s celou ulicou. Zbadala, že aj tu sú všelijakí ľudia, aj dobrí, aj zlí. Hľadela sa vžiť do nových okolností.“²³

Čajakovo „vžitie sa do nových okolností“ predstavuje samostatný teoretický problém výskumu urbánnosti, v kontexte kultúrnych dejín sa ním zaoberá napr. aj Moritz Csáky: „Mesto moderny má nielen integratívnu, ale tiež diferencujúcu funkciu. Jeho obyvatelia, patriaci do rozdielnych, heterogénnych sociálno-kultúrnych vrstiev, no tiež do rozličných kultúrno-komunikačných priestorov, sú prinútení, najmä keď sú novo prisťahovaní, prispôbiť sa svojej mestskej situácii, to znamená, prisvojiť si (nové) identity, aby napokon zvládli sociálne, ekonomické, kultúrne, jazykové alebo intelektuálne rozdiely, v ktorých sa teraz ocitli.“²⁴ V súvislosti s touto „integratívnou, prípadne asimilačnou tendenciou urbánneho prostredia“ uvádza M. Csáky pojem vnútorná urbanizácia, ktorý použil etnológ Gottfried Korff pri výskume Berlína.²⁵

Čajakove postavy sa takejto „vnútornej urbanizácii“ nebránia, skôr sú voči nej otvorené, a tak pripravené prijať mestom ponúkané stimuly. V prvom rade však závisí od ich samostatnosti – len vtedy totiž dokážu využiť ponúkané možnosti (Janko Čvíkota). Ak iba slepo nasledujú svojich partnerov, stávajú sa bábkami osudu (Elena Rovesná, Vlado Rovesný), nesamostatnými a hlavne neschopnými nezávislého rozhodovania a konania.

Pri svojho druhu vnútornej protipozícii vypočítaví manželskí partneri a ich dôverči-

²³ ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Tatran, 1983, s. 259 – 260.

²⁴ CSÁKY, Moritz: *Das Gedächtnis der Städte. Kulturelle Verflechtungen – Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Wien : Böhlau Verlag, 2010, s. 24.

²⁵ KORFF, Gottfried: Berlin – Berlin. Menschenstadt und Stadtmenschen. In: ECKHARDT, Ulrich (Hg.): *750 Jahre Berlin – Stadt der Gegenwart*. Berlin : Ullstein, 1986, s. 144 – 155. Cit. podľa CSÁKY, Moritz: *Das Gedächtnis der Städte. Kulturelle Verflechtungen – Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Wien : Böhlau Verlag, 2010, s. 24.

vé, naivné, národnostne laxné a vo svojej podstate nešťastné náprotivky (Viktor Klenovský – Elena Rovesná, Ilona Kopány – Vlado Rovesný) sa ako dôležitý ukazuje moment, na ktorý upozornil už Štefan Krčméry, a to „mocný senzualizmus“ Čajakovej rodiny, ktorej „pohonnou žilou je vlastne erotičnosť“.²⁶ Čajak opakovane používa slová ako náruživosť či temperament, no v jeho interpretácii je telesná príťažlivosť bez vnútorného súzvuku duší deštruktívna, kým pozvoľné intelektuálne zbližovanie (bez podložia východiskovej telesnej príťažlivosti, ako v prípade Janka Čvíkota a Boženky Streleckej) predstavuje pevný základ budúceho šťastného manželstva. Janko Čvíkota, v zhode so svojim vtáčim menom, sa musí z ďalekej Dolnej zeme presťahovať na Slovensko, aby sa mohol, obrazne povedané, „rozospievať“, aby namiesto neopätovanej lásky ešte nezrelej a dievčensky povrchnej Eleny Rovesnej našiel hlbokú citovú spriaznenosť pokojnej a vyrovnanej Boženky Streleckej.

Krčméryho konštatovania o senzualizme a erotickosti však možno konfrontovať s Čajakovou vlastnou formuláciou o povahe zmyselnosti v jeho literárnych textoch, vyslovenou v súvislosti s príbehom lásky, ktorý zobrazil v poviedke *Pred oltárom*, uverejnenej v časopise *Slovenské pohľady* v roku 1903: „(...) naše obecnstvo je naučené na falošné cnostné lektúry, v ktorých je v jemnej obálke, ale silnejšie účinkujúca zmyselnosť vyslovená. Nuž aj nechcel som zmyselnosť, len na podlosť jednej vrstvy a na bezbrannosť druhej vrstvy ukázať.“²⁷ Rovnaký model Čajak uplatnil v románe, pretože aj v ňom sa v kontexte príbehov lásky súrodencov Rovesných sústredil na totožné momenty: „podlosť jednej vrstvy“ predstavujú vypočítaví Viktor Klenovský a Ilona Kopány a „bezbrannosť druhej vrstvy“ zas Elena a Vlado Rovesní, ktorí sú na svojich partneroch citovo závislí a na druhej strane voči nim bezmocní.

Paradoxne, podlosť sa v závere ukáže ako životaschopná a adaptabilná na nové okolnosti, kým bezbrannosť – ako neschopnosť brániť sa dominantnému „podlému“ partnerovi, vedie k zúfalstvu, k uvedomeniu si životnej prehry, k existenciálne vyhrotenej bezvýhodnej situácii (celkom príznačne v prípade Vlada, ktorý pristúpil na pravidlá podlosti, až k samovražde).

Aktívni „podliaci“ (Ilona, Viktor) síce zažijú pomyselný pád a spoločenskú degradáciu, stále však majú dostatok síl na to, aby sa chopili nových príležitostí a s novou bezohľadnosťou využili nové okolnosti vo svoj opätovný materiálny prospech. Ján Števček písal v tejto súvislosti o dvoch životných princípoch v Čajakovom románe, uzatvárajúc, že „negatívny životný princíp sa ukazuje byť vitálnym, kým pozitívny krehký“.²⁸ V aktuálnom čítaní sa však J. Števčekom pomenovaný pozitívny princíp nejaví len ako krehký, ale v prvom rade ako neživotný – je vystavaný na ideáloch, no musí čeliť reálnym ideologickým a ekonomickým tlakom, takže v reálnom živote nemá šancu presadiť sa a prežiť. Kým negatívny princíp, východiskovo určený utilitarizmom, je beziluzívny (keď si nikto nerobí ilúzie o druhých), pozitívny princíp, vo svojom základe idealistický, je deziluzívny (vedie k strate ilúzií, k rozčarovaniu, k sklamaniu a napokon k tragickému koncu postáv).

²⁶ KRČMÉRY, Štefan: *Dejiny slovenskej literatúry*. Martin : Matica slovenská, 1943, s. 108.

²⁷ Ján Čajak v liste Františkovi Votrubovi, 22. október 1906. In: *Korešpondencia Františka Votrubu (1902 – 1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 58.

²⁸ ŠTEVČEK, Ján: *Esej o slovenskom románe*. Bratislava : Tatran, 1979, s. 222.

Ideálnosť, vyrastajúca z ideového dôrazu na stálosť a charakter, je zásadnou vlastnosťou románu *Rodina Rovesných*, v ktorom všetci slabí, nevyrovnaní a predovšetkým pasívni končia zle. Prežívajú iba aktívni – tak v národnej komunite, ako aj na druhej, promaďarskej strane. Zárukou prežitia je aktivita, pasivita je odsúdená na zánik. V národnej komunite sú takými iba ideálni hrdinovia, kým na druhej strane sa koniec koncov darí predovšetkým tým, ktorí nemajú morálne zábrany, ba dokonca prekračujú aj zákon, ktorí idú bezhlavo a egoisticky len za svojím materiálnym zabezpečením.

Kým ideál je u Čajaka daný, reálny obraz je alternatívny, viac s ohľadom na aktívnu alebo pasívnu orientáciu postáv než na kategórie dobra a zla. Týmto momentom sa pôvodná dvojčlenná opozícia ideálne – reálne mení na trojitú schému ideálne (reprezentované postavou Janka Čvíkotu) – aktívne/životné/materialistické/praktické/prispôsobivé/pretrvávajúce (Viktor Klenovský, Ilona Kopány) – pasívne/idealistické/nepraktické/neadaptabilné/tragické/umierajúce (pozitívna postava zásadového učiteľa Poničana, negatívna postava oportunistu Vlada Rovesného).

Tieto stručne naznačené momenty odkazujú na zjavný ideový schematizmus románu, na to, že ide o dielo so silnou idealizačnou tendenciou, dejovo dosť roztrieštené, s množstvom epizodických postáv, pričom v rámci rozprávania sa postupne stráca centrálna pozícia samotným názvom vytýčenej rodiny Rovesných (čo by východiskovo mohlo vzbudzovať predstavu o žánrovom type rodinného románu, románu jednej rodiny, ako ho chápal napr. aj Š. Krčméry) a pozornosť sa presúva na iné postavy. Tieto iné postavy však majú k danej rodine vždy základný východiskový vzťah – a to buď ako k celku (spriaznení ľudia, ktorí k rodine istým spôsobom a v istom časovom úseku patrili, napr. obchodný pomocník Janko Čvíkota, ktorého „domáci považovali za rodinného člena a on bol k nim tiež prítulný, ako ku svojim vlastným“²⁹ či učiteľ Poničan, ktorý na začiatku „často prichodil k Rovesným“³⁰), alebo sú v istom pomere k jej jednotlivým členom (životní partneri detí a ich príbuzní). Prítomnosť iných postáv v románe sa teda ozrejmuje cez ich pomer k rodine Rovesných. Zároveň ide o postavy s rozdielnou nacionálnou identitou, s rôznym stupňom národného sebauvedomenia a predovšetkým s odlišným morálnym kreditom, ktoré plnia zreteľnú typizačnú funkciu.

Hoci v kontexte literárnej tradície rodinného románu možno výberovo upozorniť napr. na časovo blízke dielo Thomasa Manna *Buddenbrookovci* (1900), označenie Čajakovho románu za románovú ságu v malom, ako to urobil Michal Harpáň,³¹ nie je celkom presné. Čajak sa sústreďuje iba na jeden časový úsek a v rámci neho na osudy postáv iba z dvoch generácií, takpovediac otcov a detí. Otcovia sú tak fyzickí (starý Rovesný), ako aj duchovní (učiteľ Poničan), deti zas rodovo pokrvné (Elena a Vlado Rovesní), do rodiny priženené/vydaté (Ilona, Viktor) alebo inak blízke (Janko Čvíkota). Nepočetná rodina Rovesných navyše upadá hneď v druhej generácii, pretože deti nie sú schopné nadviazať na prácu svojho otca, a otcovia zasa ničia prístup detí. Malá jednotka rodiny hynie, pretože nie je schopná čeliť tlakom vonkajšieho prostredia, v čom možno identifikovať naturalistický aspekt spisovateľovho videnia sveta.

²⁹ ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 20.

³⁰ ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 32.

³¹ HARPÁŇ, Michal: Román o rodine Rovesných. In: *Premeny rozprávania*. Nový Sad : Obzor – Tvorba, 1990, s. 79.

Hoci Čajak sa literárne inšpiroval Vajanským, obdivoval jeho sloh a štýl, predsa len ho vnímal ako idealistu, ktorého diela sú odtrhnuté od života. On sám ako autor chcel byť programovo realistou: „(...) chcem, aby som vládol i vkusom i duchom, aby som mohol ho vliať do mojich osôb, ktoré chcem nakresliť, aby to neboli lútky gypsové ako v panoptiku, ktoré len pocit mŕtvej masy nechávajú v človeku, ale živé tvory, ktoré konajú, myslia, vôbec žijú. To chcem, život chcem, zdravý, rezký, čulý život, v ktorom, aby bol i šľah ostrej satiry i zdravý realizmus, ktorého sa tak boja naši (...) nechcem byť napodobiteľom, chcel by byť svéráznym rýdži slovom spisovateľ.“³²

Sám Čajak sa označoval za realistu, do línie realistických románov sa zaraďuje aj jeho román, no výsledná podoba jeho realizmu bola od počiatku ako keby otázná: už v dobových hodnoteniach a tiež v neskorších výkladoch sa namiesto o realizme hovorilo o naturalizme: pre Krčméryho bola *Rodina Rovesných* „román naturalistický z malomestského živnostníckeho prostredia“,³³ neskôr ho J. Števček označil spojením „dokumentárny román naturalizmu“.³⁴ Podnetom pre takéto označenie je Čajakov determinizmus, jeho uznávanie objektívnych zákonitostí, nevyhnutností, príčinnosti v realite, teda základná premisa literárneho naturalizmu, čo ho takisto v kontexte vývinu žánru posúva od Vajanského či Šoltésovej viac smerom trebárs k Jégému a k Tajovskému, ako k autorom akcentujúcim životný realizmus, ktorý sa v dobovej terminológii spájal práve s naturalizmom.³⁵

Čajak však súčasne – okrem románu ideí, téz, ideálov, realistického dokumentovania jestvujúceho stavu a naturalistickej koncepcie života (s dôrazom na vplyv prostredia a sexuálny pud) – ponúkol aj slovenskú verziu dobového sentimentálneho čítania (tri príbehy lásky), slovenskú preto, lebo takisto v nej, aj v kontexte tematizovanej salónnosti, bol určujúcim činiteľom národný princíp.

Napriek tomu, že pri neskorších hodnoteniach románu sa opakovane konštatovala jeho tézovitosť, dobová dokumentárnosť (A. Mráz, A. Šimkovič)³⁶ a z toho vyplývajúca umelecká nezvládnutosť (F. Frýdecký),³⁷ ďalej tiež dejová opisnosť (P. Mazák),³⁸ ideový a sujetový apriorizmus a zároveň žánrová nevyhranenosť (opakované označenie diela iba za „románový pokus“, A. Šimkovič, S. Šmatlák),³⁹ v kontexte vývinu žánru slovenského spoločenského románu na prelome 19. a 20. storočia má *Rodina Rovesných* dôležité vývinové postavenie.

³² Ján Čajak v liste Františkovi Votrubovi, 5. október 1907. In: *Korešpondencia Františka Votrubu (1902 – 1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 81.

³³ KRČMÉRY, Štefan: *Dejiny slovenskej literatúry*. Martin : Matica slovenská, 1943, s. 106.

³⁴ ŠTEVČEK, Ján: *Dejiny slovenského románu*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 211.

³⁵ FRÝDECKÝ, František: *Slovensko literárni od doby Bernolákovy*. Moravská Ostrava : Nakladateľ Adolf Perout, 1920.

³⁶ MRÁZ, Andrej: *O slovenských realistických prozaikoch*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956; ŠIMKOVIČ, Alexander: Literárny odkaz Jána Čajaka. In: ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 283 – 292; ŠIMKOVIČ, Alexander: *Dielo Jána Čajaka*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964.

³⁷ FRÝDECKÝ, František: *Slovensko literárni od doby Bernolákovy*. Moravská Ostrava : Nakladateľ Adolf Perout, 1920, s. 242.

³⁸ MAZÁK, Pavol: *Slovenský román v období literárneho realizmu*. Bratislava : SPN, 1975, s. 106.

³⁹ ŠIMKOVIČ, Alexander: *Dielo Jána Čajaka*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964; ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry II. (19. storočie a prvá polovica 20. storočia)*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2001, s. 272.

Kým Andrej Mráz východiskovo vnímal Čajakov román ako pokus „o isté osvieženie a diferencovanie realistického slovenského románu“,⁴⁰ Ján Števček svoju analýzu uzavrel konštatovaním, že Čajak svojim vecným a dokumentárnym pohľadom vnútorne poprel ideálne momenty Vajanského prózy, čím Vajanského ideálnosť urobil reálnou.⁴¹ Cez vzťah Čajak – Vajanský interpretoval vývinové postavenie románu *Rodina Rovesných* aj Michal Harpáň: „Ak je Šoltésovej román *Proti prúdu* predĺžením románového sveta Vajanského, Čajak sa pokúsil o jeho nacionálno-programovú prestavbu. (...) Čajakov román v určitom zmysle chcel byť (...) kritikou a korekciou ideologickej roviny románov Vajanského, no podľahol rovnakému kánonu, nepovedzme dogme, ako aj jeho predchodca; na druhej strane skutočnosť, že dodržiava mnohé štruktúrne a žánrové súvislosti románového typu Vajanského, dovoľuje *Rodinu Rovesných* vskutku pokladať za jeho dovŕšenie.“⁴²

Pojmy diferencovanie (A. Mráz), popretie (J. Števček), prestavba a dovŕšenie (M. Harpáň) na jednej strane Čajakov román detailnejšie situujú do dobového literárneho kontextu, na strane druhej naznačujú posuny v jeho literárnohistorickej interpretácii. Tá sa vyvíjala, ako už bolo naznačené, od spochybňovania autorových schopností (F. Votruba) k prijatiu a uznaniu jeho aktívnej vývinovej funkcie (J. Števček, M. Harpáň).

Odlíšením jednotlivých vrstiev románu *Rodina Rovesných* sa odhaľuje diskurzívny status Čajakovho textu, prejavujúci sa aj v štýlovej disparitnosti jednotlivých naratívnych línií. Čajak čiastočne tradíciu potvrdzoval a čiastočne jej kontext prekračoval, keď s ňou polemizoval a prehodnocoval ju. Jeho autorská stratégia však bola vyslovene konštruktívna: išlo o konštrukt troch modelov na osi reálny – ideálny – fiktívny, ktoré sa v priebehu epického rozprávania ozrejmujú ako tragická dezilúzia – ilúzia – realita. Napriek tomu, že sa román zotrvačne označoval za anachronický jav,⁴³ v kontexte dobovej literárnej tvorby predstavuje zvláštny variantný model, nastoľujúci otázku životnosti a neživotnosti eticky a nacionálne ukotvených životných postojov v rámci literárneho stvárnenia témy postavenia slovenského národa v Uhorsku na začiatku 20. storočia. Čajakovo riešenie spočíva v spochybnení pasívneho prístupu a vo vyzdvihnutí aktivity, bez ohľadu na národnostnú príslušnosť a morálny kredit.

PRAMENE

ALIQUIS: Zo života slovenského učiteľa. In: *Naše Slovensko*. Časopis hájící zájmy uherských Slováků, roč. 2, 1908, č. 1, s. 16 – 25.

ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Budapešť : Budapeštiansky nakladateľský spolok, 1909.

ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Prešov : Nakladateľstvo slovenských profesorov, 1928.

ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962.

⁴⁰ MRÁZ, Andrej: *Realistický prozaik Ján Čajak*. Bratislava : Ján Horáček, 1944, s. 58.

⁴¹ ŠTEVČEK, Ján: *Dejiny slovenského románu*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 223.

⁴² HARPÁŇ, Michal: Román o rodine Rovesných. In: *Premeny rozprávania*. Nový Sad : Obzor – Tvorba, 1990, s. 77 – 87.

⁴³ ŠIMKOVIČ, Alexander: *Dielo Jána Čajaka*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964.

LITERATÚRA

- BACHTIN, Michail M.: *Estetika slovesnej tvorby*. Bratislava : Tatran, 1988.
- CSÁKY, Moritz: *Das Gedächtnis der Städte. Kulturelle Verflechtungen – Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Wien : Böhlau Verlag, 2010.
- Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965.
- FRÝDECKÝ, František: *Slovensko literárni od doby Bernolákovy*. Moravská Ostrava : Nakladatel Adolf Perout, 1920.
- HARPÁŇ, Michal: Román o rodine Rovesných. In: *Premeny rozprávania*. Nový Sad : Obzor – Tvorba, 1990, s. 77 – 87.
- HARPÁŇ, Michal: Vývinové tendencie prózy juhoslovenských Slovákov. In: *Hlboké koľaje. Antológia prózy juhoslovenských Slovákov*. Nový Sad : Obzor, 1988.
- Korešpondencia Františka Votrubu (1902 – 1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1961.
- KORFF, Gottfried: Berlin – Berlin. Menschenstadt und Stadtmenschen. In: ECKHARDT, Ulrich (Hg.): *750 Jahre Berlin – Stadt der Gegenwart*. Berlin : Ullstein, 1986, s. 144 – 155.
- KRČMÉRY, Štefan: *Dejiny slovenskej literatúry*. Martin : Matica slovenská, 1943.
- MAZÁK, Pavol: *Slovenský román v období literárneho realizmu*. Bratislava : SPN, 1975.
- MRÁZ, Andrej: *Realistický prozaik Ján Čajak*. Bratislava : Ján Horáček, 1944.
- MRÁZ, Andrej: *O slovenských realistických prozaikoch*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.
- SBORNÍK slovenskej mládeže 1909*. Budapešť – Praha : nákladom redakcie, 1909.
- ŠIMKOVIČ, Alexander: *Dielo Jána Čajaka*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964.
- ŠIMKOVIČ, Alexander: Literárny odkaz Jána Čajaka. In: ČAJAK, Ján: *Rodina Rovesných*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 283 – 292.
- ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry II. (19. storočie a prvá polovica 20. storočia)*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2001.
- ŠOLTÉSOVÁ, Elena Maróthy: *Pohľady na literatúru*. Bratislava : SVKL, 1958.
- ŠTEVČEK, Ján: *Dejiny slovenského románu*. Bratislava : Tatran, 1989.
- ŠTEVČEK, Ján: *Esej o slovenskom románe*. Bratislava : Tatran, 1979.

Tato štúdia vznikla vďaka podpore v rámci operačného programu Výskum a vývoj pre projekt: *Európske dimenzie umeleckej kultúry Slovenska* (ITMS: 26240120035), spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Mgr. Dana Hučková, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: dana.huckova@savba.sk